

Gyalogszerrel a Székelyföldön* **- Feljegyzések a Székelyföldről 1935. -**

Azzal a szándékkal indultam el a székelyföldi tanulmányútra, hogy könyörtelenül a közvélemény és a történelem vádjá alá helyezzem azokat, kiknek hanyagságából, nemtörődömségéből, emberi gyöngeségéből fakadt a tragédia, melynek lejtőjén zuhan a székelység. Az erdélyi magyar középosztály bűnei alá akartam adatokat gyűjteni. Azonban tulajdonképpen az erdélyi magyaroknak a középosztálya az, melynek könnyei kicsillannak a történelmi taposómalomból. A falu, a nép szenved, de nem tudja, hogy szenved; elnéptelenedik esztendőről esztendőre, de nem tudja, hogy haldoklik. S az ember mi rosszat írhatna a saját otthonáról, hol meleg szíveket, kedves szavakat, nógató biztatásokat kap még a rideg falaktól is, még a kopott, halálraítélt öreg bútoroktól is?

A mai Odorheiu [Udvarhely] megyéről azt tanítják az iskoláskönyvek, hogy területe 2956,76 négyzetkilométer, lakóinak száma pedig 145 409. Ezek közül mintegy 130 ezer ember kinn él a falvakban, s mindenféle fantasztikus lehetőséggel igyekszik megkeresni a kenyerét, melyet egykönnyen nem akar megadni a hegyes, köves, agyagos, néhol művelhető vagy egyáltalán nem művelhető talaj.

Arról már nem számol be, hogy a megye területén mindössze 45 kilométernyi vasútvonal igyekszik elhíttetni a 97 százalékban székely lakosságú megyével, hogy az emberek itt is a huszadik században, a rádió, a repülőgép, meg a tízezer lejes gépkocsi korában élnek. Hogy ne hazudjunk: a megye délkeleti részén mintegy 15 kilométeres sávban átszalad az Oradea [Nagyvárad] - Bucuresti [Bukarest] vasútvonal, északon pedig a Kis-Küküllő mentén 30 kilométernyi hosszúságban érinti a Blaj [Balázsfalva] - Praid [Parajd] között épített harmadosztályú vicinálisvasút; ezt a földterületet azonban az ôsi Muresturda [Maros-Torda] megyéből csatolták Odorheiu [Udvarhely] megyéhez tíz esztendővel ezelőtt.

Ha magamfajta szegény ember meg akarja közelíteni a sűrű hegyek között élő emberek életét, szekérrel vagy gyalog kell ellátogatnia hozzájuk. Az utóbbi módot választottam.

A letagadott "egyke"

Az első község, ahol tanulmányozás céljából tanyát vertem *Geréb Dénes* tiszteletes úr parókiáján: *Chibed* [Kibéd].

Legnagyobb magyar község a Kis-Küküllő mentén, tiszta kálvinista lakóinak száma 1910-ben 2633 volt, 1920-ban 2595, azóta pedig 1315 gyermek született, s 899-en haltak meg. A falu értelmiségeitől az egyke-rendszer felől érdeklődünk. Azt feltételezi mindenki, hogy a nép még megőrizte "apái erkölcsét", nem vezette be az egyke-rendszert. Az anyakönyv adatai pedig - ha nem is százszázalékosan -, de ijesztően rácafolnak a vezetőemberek véleményére. Mindjárt kitűnik, hogy az 1920-1934 között született *1315 gyermek közül 237 házasságon kívül született*. Már maga ez a tény is gyanút ébresztő: a házasságon kívüli születéseknek okvetlen szociális és főleg gazdasági okai vannak. Olyan körülmények idézik elő, melyek elgáncsolják a családalapítás lehetőségét. Azt mondják, hogy már régi szokás ez a faluban, nem lehet ráfogni a mai gazdasági bajokra. Viszont a gazdasági bajokat sem lehet ráfogni a Székelyföldön kizárólag csak az utóbbi évtizedekre! A gyanút különben megerősíti az a tény is, hogy az *általános világválság mélypontjának kezdőestendejétől, azaz 1929-től a törvényen kívüli születések 19-22 százalékkal növekszenek évente*.

A községben jelenleg 715 család él 668 házban. Az emberek általában szegények, 20 családnak egyáltalán nincs külső vagyona, s 180 embernek nincs több tíz hold birtokánál. Az 1920 utáni születések 42 százaléka olyan családokra esik, kiknek három hold földnél kevesebb birtoka van, a születéseknek pedig 51 százaléka olyan családokra, akiknek 3-10 hold között van birtoka. A vagyonosabb parasztosztályra - mely a lakosságnak 45,6 százalékát teszi ki - *az összeszüléseknek mindössze 17 százaléka esik. Az egyke-rendszer felé hajlást bizonyítja az is, hogy a válság kezdőévével a születések 20-30 születési esettel alázuhantak, s 1935-ig állandó zuhanást mutatnak*.

Amíg az urak szarvast űznek

Miből él a nép?

Földművelésből. A talaj a Kis-Küküllő mentének ebben a szakaszában még aránylag elég termékeny (egy kalangya búza jó termés idejében kiadja a 2 véka szemet). Ez azonban mégsem elegendő arra, hogy a párholdas paraszt élni tudjon tisztán gabonaterméséből. *Nagy mennyiségben termelnek hagymát*, erről híres messze vidéken ez a község. Az egészen vagyontalan családok *háziiparral foglalkoznak*, vagy szolgálni mennek. *A községben 120 kerékcsináló él, s jelenleg, augusztusban aratás, cséplés, sarjuzás s más fontos mezei munka idején több mint százán vannak oda idegenben szolgálni.*

Véletlenül döbbsentem rá a kerékcsinálás gazdasági lehetetlenségére. Ebéd után Geréb Dénes tiszteletes urat kísértem el a község házára, hol éppen az antirevizíós liga helyi tagozata részére fogták az embereket, kik aláírták az eléjük terített ívet, anélkül, hogy tudták volna, mit írnak alá, s lepengették a tagsági díjakat, anélkül, hogy tudták volna, hogy ők ezzel politikai mozgalmat támogatnak.

A tiszteletes úr a gyűlésen maradt, én magamban indultam vissza a parókia felé. Egyik romlott kerítésen át az udvaron félig kész kereket láttam. Egy asszony libákat etetett, kedvesen gajdolt nekik, láthatólag megrezzent, amikor rászóltam:

- Ki lakik itt?

- Simonfi József, kérem...

- S kerekeket csinál?

Az asszony arcán gyanú lobbant, tétovázott, olyan pillantásokat lopott a kerekekre, mintha azok valami elleplezhetetlen bűnjelek lettek volna. Köhögött. Közben ismét rácsaptam egy kérdéssel:

- Itthon van Simonfi gazda?

- Itthon van, kérem. Hátral van a csűrben. De nem gazda az, kérem. Öreg ember mán. Meg szegény is, kérem.

Elmosolyodtam az alaptalan ijedtségen, miközben hátrafelé igyekszünk a csűrbe, próbálom megnyugtani a vénasszonyt, hogy nem vagyok én sem adószedő, sem végrehajtó, sem más parasztfélemlítő hatalmasság, még csak ügyvéd sem vagyok, csupán a szegény emberek sorsa felől érdeklődöm. Jó hangosan mondom ezeket, hallja az öreg is, aki valami szerszámot ügyes mozdulattal csúsztatott be a harisnyájába, amikor mi beléptünk a csűrkapun.

Pár darab félig-meddig kifaragott kerékfal heverész az öreg mellett, pár darabot pedig szép rendben egymásra rakott. Rámutatok a csomóra:

- A kerékcsinálásról szeretnék érdeklődni, Simonfi bácsi...

Legyint, s megvakarja ôsz fejét:

- Nem csinállok én kereket, kérem, öreg vagyok én már, gyengék már, kérem, a karjaim. El sem tudnám én már fűrészelni a fát... Csak a magam szükségire próbálgatom, kérem. De nem tudom én már megcsinálni, a fiam fűrészelteti el, mert én nem tudnám. S csak a magam szükségére... Én már három esztendeje beadtam, kérem, az engedélyt. Addig adót is fizettem, kérem, háromszáznyócvan lejt. De már öreg vagyok... Meg aztán nem is érdemes, kérem. Fám sincs, egy kerékhez való fa 25 lejt, két napig dógozik az ember egy keréken, s akkor, ha el tudja adni 25-28 lejtért. Ha el tudja adni, kérem! ... Most már csak a magam szükségére; én nem árusítok, kérem, nem esik adó alá...

- Hát a fia?

- A fiam? Hát kérem, ô foglalkozik vele. De nem érdemes, nem lehet élni belőle. Több adót fizet, mint amennyit megkeres egy esztendőn át, kérem...

- Akkor miért foglalkozik vele?

Az öreg megrándítja a vállát, kezei reszketnek, gyanakodva méreget engem a szemével, nem akar megbarátkozni a nadrággal, bizonyára hazugságnak veszi, amit magamról mondok, s ravaszságnak, amit tőle kérdezek. A fiáról azt

feleli, hogy:

- Mert megszokta, kérem. De nem érdemes...

- Aztán maguk miből élnek? Mennyi földjük van? Ki műveli?

- Földünk nincs... Osztán, hogy miből élünk? Hát - elgondolkozik - semmiből... Az asszony, amit fon... Az kérem 100 lej évente... Dógozunk harmadába másnak, tavaly így kaptunk 5 véka törökbúzáat...

- S öt véka törökbúzáat esznek meg egy esztendőben? - próbálom vallatni?

- Nem kérem... Van négy tyúk is, azok tojnak, s a tojásokból veszünk még, amit lehet... Osztán tavaly is, kérem, egész ôszön, minden éccaka künn aludtam a Bekecsen, hecserliért, kérem, aminek litere 2 lej... Egész éjszaka hallgattam, kérem, amint a fôszolgabí ró úr meg a fôispány úr kürtölte az ôzet... Ott hallgattam, kérem. Hidegben, fagyban, dideregtem, majd megfagytam... ôk meg kergették a szarvast vagy az ôzet, vagy mi a fenét... Osztán tavaly kaptam négy véka pityókát, amiért felébe dolgoztam. De az idén ezt is elvitte az árvíz, a hagymát pedig a csimez eszi meg... Hát miből élünk, kérem? ... A semmiből... Abból!...

Íme, a Simonfi József évi költségvetése. Eljöttömben még reszketnek az ijedtségtől, talán sohasem lépett erre az udvarra nadrágos ember úgy, hogy valamit el ne vitt volna... Az öregasszony lopva a tyúkjait lesi. Én már csak ezeket vihetem el. Ismét visszafordulok, s megkérdem még, hogy nem akarta-e rájuk fogni valaki, hogy ôk románok?

Az asszony hangos tiltakozással fakad ki:

- Nem biza senki, kérem... Azt már nem akarta senki. De ha azt mondanák is, hát mi nem tudunk románul egy szót sem, igaz, hogy magyarul sem tudunk olvasni, kérem... De ha azt mondanák? Hát mi úgyis itt kell, hogy éljünk...

- Ne féljenek, én nem vagyok román, biztatom ôket.

De nekik biztosabb így, veszélytelenebb, nem vihetik el a négy tyúkot, ha ezt felelik:

- *Mondhassák, mert itt élünk. Hát románok vagyunk!...*

Kíváncsian utánam lesnek a kerítés hasadékaik át, amint az utcán haladok...

... A tiszteletes úrnak elmondtam a beszélgetést, mosolygott rajta, mert Simonfiék az egyik legrégebb, hithû kálvinista magyar család tagjai...

Csudálatos középosztály

A faluban nyolc tanerôs állami iskola működik. Három évvel ezelőtt mind a nyolc tanerôt magyar tanítók töltötték be. De azután négyet nyugdíjaztak közülük, s *az öregek helyébe fiatal román tanítókat neveztek ki. Most már csak heti két órán át tanítanak magyarul a székely gyermekeknek.*

Azonban kisebbségi szempontból érdekes és örvendetes dolgokat is lehet tapasztalni a községben. *Imreh Zsigmond* nyugdíjas állami tanító és *Bácsy Tibor* tényleges állami tanító vezetése alatt rendkívül tevékeny *Gazdakör* működik a faluban. A Gazdakörnek gazdasági gépei vannak, melyeket a falusiak ingyen használnak. Az 1910 óta fennálló Gazdakörnek szépen gondozott faiskolája is van, *a közeli piacokon 35-40 lej egy csemete.* A faiskola érdeme, hogy a faluban a fiatalabb nemzedékek kezdenek hatalmas gyümölcsösöket beállítani, amiért kegyetlen harcot kell vívniuk az idősebbekkel. Az utóbbi esztendőben *évente átlag 2000-2500 csemetéből állítanak be gyümölcsösöket a faluban.*

Egy másik jó irányú propagandamunkája a Gazdakörnek a méhészet. 36 családból álló mintaméhesük van. Azonban a községben még sok eredményt lehet elérni ezen a területen, mert a méhesek számára kevés mézelô-terület van a környéken.

Ennek a szervezetnek kebelén belül megszívlelendô kultúrmunka is folyik. Mintegy 600 darab könyve van az olvasókörmnek, a legtöbb erdélyi magyar napilap és folyóirat is jár ide, ami mind a falusi nép rendelkezésére áll.

A reformátusok fiatal papja is nagy építôtervekkel foglalkozik az egyház keretein belül. A nyár elején foglalta el

állását, s ősz folyamán hozzá akar látni a református egyesület átszervezéséhez. Az egyház máris tervbe vette régi malmának kijavítását, a malom mellé gátat is akarnak építeni, mely kiszolgálná az egész vidéket, s rendkívüli jó anyagi jövedelmet biztosítana az egyháznak. Ugyancsak tervbe vették a jövő tavaszra egy tanácsház építését.

Különös töredéke él ebben a faluban középosztályunknak: az építő középosztály. Este Bitay Károly tanító úr házában alkalmam volt belátni gondolkodásuk mögé, ahol tervek, szándékok, elvek s lelkiismeret tépegetik egymást. Az asszonyokkal, Bitay Károlynéval, Bácsy Tibornéval meg Geréb Dénesnével valóságos irodalmi parázsvitát kellett folytatnom, mert mindenképpen el akarták sülyeszteni Nyíró József túlfűtött romantikus művészetének árnyékában Tamási Áron akaratlanabban székel s csinátlanabban emberi mondanivalóit; örvendtem, hogy foglalkoznak ilyen kérdésekkel, s hogy olyan lelkesedéssel foglalkoznak velem, mintha enélkül már holnap összeomlana a világ. Közben vitatkoznom kellett a férfiakkal az "egyke"-rendszerrel.

Bácsy tanító úr tétele az volt: *Kell az egyke, hogy a nemzeti vagyon - aminek legfontosabb szerepe van a kisebbségi életünkben - erősödjék és konzerválódjék egyedeink kezében. Előbb gazdaságilag kell helyreállnunk, hogy erősek legyünk, aztán jöhet a lélekszámban való gyarapodás.*

Geréb tiszteletes úr felelt rá: *Hiába állunk jól anyagilag, ha elnéptelenedünk, ha kihalunk. Gyarapítani kell nemzeti létszámunkat, hogy mentől nagyobb tömeget állíthassunk be az emberi - a kisebbségi - jogokért folyó harcba.*

Hogy melyiknek van igaza?

Talán a további utazás, a székel élet és székel sors további kutatása megadja a feleletet.

Este későn feküdtünk le. Fáradt voltam a hosszú gyaloglástól, álmos voltam. De nem tudtam sokáig aludni. Egyre az öreg Simonfi bácsi arca tolokodott képzeletem elé, talán még most is remegnek tőlem, s nem tudnak ők sem aludni, talán még most is találgatják fel-felriadva ágyukból, hogy ki lehetett az az "úr", mit akarhatott tőlük, melyik párnát viszi el holnap a fejük alá! Igen, az az úr, az a nadrágos ember, kivel szolidáris az egész mai rendszer, csendőrszurony és csendőrbot, az egész mai rendszer, melyben bitang, árok... Bekecsenkóborló alany Simonfi József...

Bizonyára így gondolta ő, s nem tudott aludni - mint én...

(...)¹

Siclodról [Siklód] a legjárhatóbb s legalkalmasabb út a Nyikó-völgyére Cusmeden [Küsméd] és Atiden [Etéd] át vezet.

Siclodról [Siklód] hat kilométernyi utat kell legyalogolni Cusmedig [Küsméd], állandóan hegyen lefelé ereszkedve, erdők között. Az út mellett szűkvízű patak kanyarog, alig fél méter széles és tíz-tizenöt centiméter mélységnyi. A patak rothadt kenderszagot áraszt, a szag végigkíséri az utazót egész úton. Térdig feltűrt gatyában, meztelen felsőtesttel férfiak ácsorognak a patak medrében, itt - egy nő is. Kendert áztatnak. Jobban mondva, inkább igyekeznek átténferegni ezt a pár órát, legszívesebben kiülnek a füves partra, s olyan nagy, elmélyedő lustasággal eregetik a levegőbe a bűdös dohány füstjét, mintha nekik kellene megoldani az olasz-abesszin viszály kérdését. Az asszonyok combjuk közé gyűrt ruhával izzadnak, hajlonganak, dolgoznak a patakban a kenderre.

Valaki nemrégem mondta nekem, hogy itt a férfinép szereti "szakadásig húzni a hámisztrángot" munka közben, inkább az asszonyok dolgoznak, ők végzik a mezei munkát is jórészt, ők küszködnek inuk szakadtáig a rossz, köves megagyagos földdel; a férfifélt elnevelte a sors a nehéz mezei munkától, s a kenyérkeresést a gyümölcsstermelésben, a két, apró, borzos, lusta, de keményinű hegyi lóval lebonyolított kereskedésben, a fafaragásban, háziiparban látja. Ezek viszont annyira kitöltik életét, hogy ha nem cselekedhetné: értelmetlenné és céltalanná válnék számára az élet, mint a gyermeké játék nélkül. Nem is csoda: berekedne ide a szűk hegyek közé szorított, erdőkkel fenyegetett világba... Lehet-e itt valami önmagában erjedő, földhöz, helyhez rögzített célja az életnek, hacsak hébe-hóba, kötelességszerűen ki nem repül az ember a hegyeken túli vidékekre?...

Annyi bizonyos, hogy kendert nem érdemes termelni, mert nevetségesen nyomorúságos az, amint két-három falu népe igyekszik begyömöszölni ebbe a patakba a maga kenderállományát ázás végett.

Három-négy kenderáztató csoportot is elnéztem útközben, végül egy férfiút, aki felváltva "szivarat" sodort, meg szünyogcsípéses szőrös lábszárát vakargatta, illendô keresztényi köszöntés után megszólítottam:

- Mondja bácsi, mennyit fizetnek maguknak ezért a kenderért, hogy olyan dicséretes lelkiismerettel áztatják?

Nem akart szóba állni velem, csak úgy félszeggel pillantott rám, már a kovakôvel meg a taplóval kínlódott, hogy tüzet üssön ki a cigarettának.

- Hogy mennyit fizetnek-e - dünnyögte. - Hát fizetni is szoktak a kenderért? Ezt még nem hallottam mostanáig... Az úr honnét jött? - s most alaposan szemügyre vett, de csak egyszer mért végig, nyilván azért, mert legközelebbi céljához, tudniillik, hogy égjen már, hadd füstöljön az a cigaretta, fontosabb volt a tapló, mint a személyem.

Nem a kérdésre feleltem, hanem tovább faggattam.

- Minek kínlódnak ezért a kenderért?

- Mert nincs jobb áztatóhely...

Megvakartam a fejem:

- Kinek telik kedve ebben a munkában?

- Az asszonyoknak...

Hát jól van. Azt ugyan alig hiszem, hogy az asszonyoknak nagyobb kedve telnék a kenderáztatásban, mint a férfiaknak, de nem vitakoztam. Az ingért meg a gatyáért is meg kell ám dolgozni, mert vászonnemût a székely nem szívesen szerez be boltból. Háziszôttest nem is ad el: kiteremti maga a fehérenemûjének valót a maga munkájával, az egyáltalán nem számít, ha bûdös, pocsolyaszerû tóban - melyben a disznócsorda fürdik - és kevés vizû, szinte teljesen kiapadt patakban veszôdik a kenderáztatással. Az apjuk is így csinálta, illetve az anyjuk, az anyjuk nagyanyja is, s az anyjuk anyjának a szépnyja is.

Így nevelte ôket az élet...

Két-három századdal ezelôtt élt asszonyok társaságában teszem meg az utat Cusmedig [Küsméd], kendert áztatnak, s uruk cigarettát füstöl az oldalban. Valóban, ha szétnézek, úgy találom, hogy azóta itt semmi sem változhatott meg. Most sincs híd ott, ahol az út keresztülhalad a patakon. Bizonyára az arcok is ugyanolyanok...

"Magtalanság"

Cusmed [Küsméd] községnek 1910-ben 718, 1920-ban pedig 662 volt a lélekszáma, míg ma 746. 1920 óta 309-en születtek, a születési számsor 1928 óta, azaz a gazdasági válság kezdôévéitôl nem mutat változást. Talán azért, mert ebben a faluban sem a földmûvelés az emberek életalapja, hanem gyümölcsstermesztésbôl élnek. 1920 óta 182-en haltak meg. A születések és halálozások közötti arány elszomorító, az élet nehéz, a nyomor nagy, nem kíméli sem az öt holdas, sem az ötven holdas parasztot. De hadd beszéljenek a számok:

A község határának területe 3079,242 hold. Ebbôl szántó (amin gyümölcsös is van) 1227,193 hold, kert 158,1125 hold, rét 1077,252 hold, legelô 82,1142 hold, erdô 476,634 hold, mûveletlen 57,96 hold.

Teljesen vagyontalan család csupán egy él a faluban. 5 holdon aluli birtoka van 47 családnak, 5-10 hold közötti birtoka 39 családnak, 10-25 hold közötti birtoka 23 családnak, 50-100 hold közötti birtoka 5 családnak van. Amint a statisztika mutatja, ha a falu lakossága földmûvelésbôl élne, meglehetôsen aránytalan volna a földmegosztás.

Az 5 holdon aluli családoknál van összesen az egész faluban 79 gyermek. Az 5-10 hold közötti birtokos családoknál 85 gyermek, a 10-25 hold földdel rendelkező családoknál 103 gyermek, a 25-50 közötti birtokosoknál 41 gyermek, míg az 50-100 hold közötti birtokos családoknál 10 gyermek van. Aránylag legkevesebb a szegényebb sorsú családoknál a születés, ebben a paraszti sorban igen sokan szenvednek "magtalanság"-ban, ami a rossz táplálkozásnak, meg a gyakori vérkeresztezôdésnek a következménye.

A faluban a nép leginkább gyümölcsstermelésbôl él, s igen fontos élelemmennyiséget ad minden egyes családnak a

juh. Hogy hány juh van a faluban, nem tudtuk pontosan megállapítani, de az állományra következtetni enged, ha megírjuk, hogy tavaly, 1934-ben juhvész pusztított a faluban, s a vésznek 910 állat esett áldozatául.

Hiába románok, hiába magyarok

Czell Béni tiszteletes úr számolja össze a falu lakosságának felekezeti megoszlását: 735 református, 8 unitárius, 1 római katolikus és 3 román (keleti vagy katolikus).

Három román.

- Értelmiségiek?

- Nem. Parasztok.

- Mióta élnek itt?

- Ősidők óta.

- Hogy lehet ez?

- Székelyek voltak azok - tudjuk meg -, valamikor ugyan lehettek románok, amint a nevük mutatja, de a falu emberemlékezet óta székelyeknek ismeri őket... Aztán, hogy megváltozott a világ, hát ők is... jobbnak látták...

Jobbnak látták!... Hát vajon három sors idegenné tud-e vedleni 743 hasonló körülmények között? Vajon három "elpártoló" ember részére lehet földi hatalom, mely ebben a faluban levegye róluk az átkot, a szenvedést, a nyomort, melyet a falu, a kô, az agyag, a terméketlen föld sorsolt oda nekik?

Parasztok.

Hiába románok, hiába magyarok.

Parasztok...

Ugyancsak a tiszteletes úr "kepekönyvből" próbálunk eligazodni a falusiak vagyoni állapotának útvesztôjében. Mert csaknem minden ember szegény, van aki juhtenyésztésből szegény.

Gyümölcsöse csaknem minden gazdának van. A gyümölcsösök nagysága átlag 1-2 hold között van. Leginkább cseresznyét termelnek a faluban, mintegy 150 holdra tehető annak a területnek nagysága, melyek cseresznyefákkal vannak beültetve. Almát és szilvát mintegy 100 holdon termelnek, s ezeken kívül a kertek is mind be vannak fásítva.

A múlt esztendőben, 1934-ben kitûnô gyümölcsstermés volt, úgyhogy a falusiak több mint kétmillió lejt vettek be gyümölcsbôl. Persze, ez öt esztendőben csak egyszer fordul elő - sietnek felvilágosítani -, négy esztendő koplalás következik ezután.

"Jobbágyá tevének minket"

Vasárnap reggel volt, korán reggel még, amikor beállítottunk idôs Antalffi Ferenc bácsi házához. A család reggelinél ült, a fiatalabb nemzedék új gúnyája után halászott az elsô házban. Az idôsebbje pedig, öreg Antalffi Ferenc, meg legnagyobb fia, elôvették emlékezőképességüket, hogy elszámolják nekem a család életét.

- Van tizenkilenc hód földem - mondja az öreg. - Még nem osztottam fel, mert élek. Itt vannak nálam a gyermekeim is, családostul, kivéve azt az egyet, akit tanítónak tanítottam. (A tanító úr éppen itthon van, hazaszaladt egy napra a Nyárad mentérről, nyugtalanul telik ez a rövid szabadsága is, állandóan a nyelvvizsga izgatja. Mondja, hogy mások mind elmentek vizsgára a környékről, ô nem kapott hívót, Isten tudja, mi lesz, nem tud maradni, állandóan sakkban tartják, bár behívták volna, legalább nem kínozná ez az idegtépô nyugtalanság...)

Antalffi bácsi számol: - A tizenkilenc hódból két hód erdô, de fát csak a ház szükségére vágunk - s hat hód kaszáló. A többin búzát, zabot, törökbúzát meg gyümölcsöt termelünk... A tavaly például lett 120 véka búzánk, 50 véka törökbúzánk, 100 véka zabunk s 12 szekér szénánk. Ezt mind megessi, kérem, az ember, mert mi kilencen vagyunk az élelemre - no meg az állat, amit a földműveléshez tart... Adót fizetek összesen 1950 lejt, az egyháznak külön 450

lejt... A kiadások?... Jaj, a kiadások!... Hát, kérem, én azt fel sem merném jegyezni... A kiadásokat... Van három tehenem is, két borjúval... De az állatok körül csak kára vagy az embernek. Tavaly példának okáért megdöglött egy gyönyörű szép csikóm, amikor éppen vásárra készültem vele, hogy az adót kifogjam... Hát megdöglött, s oda háromezer lej!... - Megtörli a homlokát, mert ebbe a számolásba bele kell izzadnia az embernek. Az idén hét darab malacom döglött meg... A kár megint vagy 1500 lej. Így megyen ez esztendőről esztendőre... Hovatovább, mindinkább... Nekem, kérem, a háború előtt csak hat hold földem volt, tanítottam egy gyermekemet, s még azonkívül szereztem a birtok mellé, mert ma 19 hold van... Ha el nem kell adni belőle!... Én hiába spórolgattam, kérem, hogy legyen a gyermekeknek... Hát azt a fiamot mért tanítottam?... Hogy ne oszolja a birtok! Hogy ő is éljen urasan, s az itthonlevőknek is legyen! De ma már, kérem... Ma már... jobbaggyá tévé nek minket... Jobbaggyá!... Még szerencse az a hét juh, azazhogy öt, mert kettő nem tejelő... Egy juh után kap az ember kilenc kiló túrót s másfél kiló ordát... Ez az egyetlen segítség a puliszka mellé... Ha ez nem vána, éhen is halhatna az ember... Kilencen vagyunk az unokákkal... Kilencnek étel kell, meg ruha kell. De miből? - s nyugtalanul dobol ujjával az asztalon.

A református egyháznak kéttanerős felekezeti iskolája van. Azonban a tavaly az állam is létesített a községben iskolát, egyelőre csak egy tanerővel. A felekezeti iskolába csak 74 gyermeket engedtek felvenni a tanügyi felsőbb hatóságok, a maradék 14-et beparancsolták az állami iskolába. Idén már többen lesznek, gondoskodtak erről a nyár folyamán a közoktatásügyi miniszter rendelkezései. Aztán... Aztán?... Minek csépelni faluról-falura ezt a - "banalitást"? Lehet-e elég nyomtatott betű hozzá?...

*

A tiszteletes úr azt mondja - bizonyára beszélgetésünk legelejétől mondani akarta, de eddig elhalmoztam másfajta kérdésekkel -, hogy:

- Tessék megírni, hogy nincsen kocsmá a faluban! Hat esztendeje vagyok itt lelkipásztor, de részeg embert még nem láttam... Egyszer ideköltözött egy zsidó, próbálkozott kocsmával, de megbukott, és elment. Két hónap alatt nem tudott eladni egy veder pálinkát... Az emberek csak lakodalomban, keresztelõn meg halotti torban mulatnak itallal, akkor pedig maguk hozzák a bort a szászoktól..

Örömmel megírom, noha ez később, az unitárius Nyikó mentén cseppet sem lesz csoda.

... Itt nincs egyke, nincs kocsmá...

1920 óta születtek 309-en, meghaltak 182-en. A szaporodás az 1920-i lélekszámhoz arányítva alig több 19 százaléknál. Kevés. Megdöbbenõen kevés, pedig nincs egyke, s nincs kocsmá.

Mégis halálra ítélte ezt a népet valami kegyetlen hatalom, mely nemzetek sorsát taszigálja irgalmatlan ujjával a történelem hatalmas sakkjábláján, lustán, lomhán, lassan, de biztos, kiszámítható irányban, egyik kockáról a másikra, sárgáról barnára, majd barnáról a feketére?

Atid [Etéd] a következõ község, Cusmedtõl [Küsmedtõl] mindössze másfél kilométernyire fekszik. Legnagyobb község az egész vidéken, központi helye a környékbeli falvaknak, itt van a székhelye 19 község körorvosának, van gyógyszerház a faluban, jegyzõség, posta. Hatalmas, szép, újonnan épített községháza van. Évente háromszor tartanak országos vásárt.

A falu lakossága az 1930-i népszámlálás megállapítása szerint 1480. A lakosság létszáma állandó csökkenést mutat. 1910-ben 1614 volt a falu lélekszáma, míg 1920-ban már csak 1449. A község elnéptelenedésének oka nem a szegénység, hanem éppen a kedvezõ vagyoni helyzet. 7714 holdat tesz ki a falu határa, vagyontalan család mindössze 25 él a faluban, ezek is cigányok. Öt holdon aluli birtoka csak 68 családnak van, míg 5-10 hold közötti birtoka 105 családnak. 10-25 hold között van birtoka 121 családnak, 25-50 hold között 140 családnak, 50-100 hold között 121 családnak, 100 holdon felül pedig 5 családnak. A nép tehát kedvezõ vagyoni helyzetben él, s hogy az életnívó az utódoknál ne csökkenjen, egykéznek. Jelenleg az 1480 lélekszám 570 családra oszlik, tehát családonként átlagos számításal egy gyermek sem jut. A statisztikát még megdöbbenõbbé teszi az a körülmény, hogy a születések aránytalan százaléka esik a 25 cigánycsaládra, melyek nem egykéznek. A faluban 1920-tól 1934-ig csupán 593 gyermek született, tehát 14 év alatt körülbelül egy születés esik egy családra. (Megdöbbenõ.) A születések évenként 30-50 között ingadoznak.

Kultúra

A lakosság magyar, túlnyomó részben református. 1324 református él a faluban, 136 római katolikus, 5 görög katolikus, 6 görög keleti, 2 unitárius és 7 zsidó. Összesen 37 intellektuel van a községben, ami példátlanul nagy szám ezen a vidéken. Az intellektüellek közül 5 román.

A 136 római katolikusnak felekezeti iskolája van, amit püspökségi segélyből tartanak fenn - Sinke Antal plébános állítása szerint - igen nagy anyagi gondok közepette. Meglepő, hogy a római katolikus elemi iskolába egyetlenegy protestáns gyermek sem jár. A református, meg más vallású gyermekek mindannyian az állami iskolában igyekeznek lehetőleg el nem sajátítani az anyanyelv írás-olvasását. Azért írom ezt, mert a 3 tanerős állami iskola 2 tanereje román, s csak egy tanerő magyar. A magyar nyelvet itt is, mint mindenütt a Székelyföldön, mindössze heti két órán át tanítják a gyermekeknek.

Kulturális szempontból örvendetes, hogy az atidi [Etéd] református egyháznak 430 könyvből álló könyvtára van. A nép általában szereti a nyomtatott betűt. Személyes tapasztalatból is alkalmam volt meggyőződni erről. Körutamon ugyanis igyekeztem az általam meglátogatott falvakban beszervezni a Kacsó Sándor által szerkesztendő s október folyamán meginduló Hasznos Könyvtárt, melynek az lenne a célja, hogy a falusi nép kulturális színvonalát a leromlott tanügyi viszonyok közepette megőrizze, lehetőleg emelje, hogy pótolja mindazt a tudnivalót, amit nem kaphatnak meg a gyermekek az iskolában a jelenlegi román tanügyi politika mellett. Utamban ez a község volt az első, ahol szántóvető emberek is szép számban állottak be a Hasznos Könyvtár olvasói közé!

Itt már letagadhatatlan a halál

Lejárt már az Atid [Etéd] községnek szánt látogatási időm, mégis beszóltam Ujhelyi Mihály körorvoshoz, hogy a vidék egészségügyi viszonyai felől tájékozódjam.

Nagy meglepetés ért a körorvosnál. Könyvek, különös kutatószemvedélyről tanúskodó dolgokat láttam dr. Ujhelyi Mihálnál: Kós Károly rajzai, fametszetei, Szántó György rajzai, apróbb festményei rendkívül drága gyűjteményes kiadásokban még a kisebbségi sorskezdet legelső, legheroikusabb, eszmélő, tapogatózó, utakat kereső esztendőiből.

Elmondja a körorvos, hogy érdeklődését az is fokozza ezek iránt a dolgok iránt, hogy rendkívül meleg baráti, még gyermekkorából származó baráti kapcsok fűzik Szántó Györgyhoz, az Aradon élő vak íróhoz, aki tudvalevőleg az új magyar festőművészet egyik legtehetségesebb ígérete volt tragikus megvakulása előtt.

A falon felfedezem Szántó Györgynek egy ötödik gimnazista korában készült tájképét, mely Lugoj [Lugos] melletti falut ábrázol. Ujhelyinek van dedikálva. Aztán a falon körös-körül Szántó későbbi képei, festményei, rajzai. Többek között "Polifémosz" című rézkarca, amit Prágában nyomtattak ki. Előkerülnek a levelek, melyeket Szántó írt barátjának, s én úgy érzem, hogy nem is falun vagyok, nem ezen az elátalkodott nyomorúságos székelyvidéken, hanem városon, egy polgár lakásában, melynek hivatása, rendszertől megszabott hivatása, hogy hordozza a kultúra jeleit. Hogy magán viselje az erdélyi magyar kisebbség kulturális dokumentumait is, az erdélyi magyar lélek leghősibb, legvajúzóbb, legtragikusabb idejéből...

Beszélgetés közben néha szorongó szavakkal, kelleetlenül haza-hazatérünk a szűkebb vidékhez, a mai időkhez. Nem kellemes erről beszélni, legszívesebben lemondanék én is körutam céljáról, s inkább engedném repülni magam Ujhelyi dr. mellett az emberi kultúra, a művészet végeláthatatlan messzeségében, semhogy ennek a tragikus, lassú erőktől eltaposott vidéknek egészségügyi viszonyai felől érdeklődjem.

Odorheiu [Udvarhely] megye lakosságának száma 145409. Ezt ismételnünk kell az újabb borzalom miatt. Mert ennek a megyének mindössze 10 körorvosa van ma, tehát egy körorvosra 14540 lélek jut. Ráadásul a körletek olyan szerencsétlenül vannak összeállítva, hogy néha 30-40 kilométerre esik egy-egy falu a körorvosi székhelytől, egy-egy község pedig sáros időben szinte megközelíthetetlen helyen fekszik, járatlan, agyagos hegyi utak vezetnek hozzá. Ezt a nyomorult népet inkább óvja az Isten, mint a civilizáció!...

Az atidi [etédi] körorvosi hivatalhoz például 19 község tartozik, némelyik rendkívül távol, elrejtve, szinte megközelíthetetlen helyen. A körlet lélekszáma 15 ezer körül van. El lehet-e képzelni rendszeres, huszadik századtól megkövetelt egészségügyi munkát itt?

Tömegbetegség?

Nincs, mert nem adott az Isten még...

De ha adna?!

Óh, szegény, nyomorult Székely világ!

A nemzethalál biztos jelei

Dr. Ujhelyi Mihály szomorú orvosi megfigyeléseket tett a körletében. Mondja, hogy a 19 község lakói közül leghigiénikusabb viszonyok között élnek az unitáriusok, aztán a reformátusok s legkevésbé a római katolikusok. Az "egyke-rendszer" meghonosodása biztosan tapasztalható az unitárius vidéken, s legkevésbé a római katolikus községekben. A halálozás legtöbb az unitárius vidéken, s legkevesebb a katolikusoknál. A 19 község szaporodása évről évre megdöbbentő adatokkal szolgál. A halálozások 25 százaléka éven aluli gyermekekre esik.

Ebben az orvosi körletben 10 évvel ezelőtt a születések száma 350-et tett ki, a halálozásé pedig 180-at. Tíz évvel ezelőtt tehát a születések és halálozások közötti különbség 170 volt. Ez a különbség 1934-re 40-re apadt! A vidék világos képlete a székelység nemzethalálának, s ezt részletesen is mutatni fogja a következő községek majdnem mindenike!

A körorvosi vélemény szerint pedig a nép egészséges. Az átlagos életkor 80 év. A 15 ezer fõnyi vidéknek mindössze 10-15 százaléka szenved tuberkulotikus betegségben, elenyészõen csekély a vérbajosok száma, ezt a betegséget - amint Ujhelyi dr. mondja - a katonaságtól hurcolják be a fiatalok.

"Nekem itt van a helyem!"

A körorvos dolgozóasztalán különbözõ füzetecskék hevernek. Régóta nézem õket, most pillanatra magamra hagy a körorvos, s alaposabban szemügyre veszem a nyomtatott füzeteket. Egyik: "A terhességek egy eddig nem ismertett valószínûségi jele" a "Gyógyászat Tudományos Közleményei"-bõl különlenyomat, Budapesten jelent meg 1934-ben. A másik: "O cura simplã eficace de slãbire", különlenyomat a "Clujul Medical"-bõl. Mindkettõt dr. Ujhelyi Mihály írta. A körorvosnak házinyúl-tenyészdéje is van, állandóan kísérletezik a nyulakkal, állandóan tanulmányoz, s tudományos kutatásainak eredményeirõl cikkeket ír budapesti meg hazai szakfolyóiratokba.

Aztán újabb levelek kerülnek elõ a doktor íróasztalának fiókjából. Ezeket nem mûvészek írták, hanem orvosok, híres budapesti meg clujji [kolozsvári] orvosok. Ujhelyi Mihálynak nem egy "vacak" székely faluban van a helye, hanem városon, klinikán vagy nagy kórházban. A neves, hatáskörrel is rendelkező orvosok hívják: menjen fel Pestre, helyet szorítanak neki, dolgozzék ott.

- S miért nem megy? - kérdezem csodálkozva.

- Nekem itt van a helyem, azaz itt is helyem van - feleli olyan biztonsággal, mint akinek soha sincs szándékában elhagyni az atidi [etédi] dísztelen körorvosi hivatalt.

Erre nincs mit felelnem. Ujhelyi Mihályra, a komoly, önfeláldozó, hivatásának lelkiismeretesen élõ Ujhelyi Mihályokra bizony nagy szüksége van 19 székely községnek, a sok székely községnek.

S pillanatnyilag a fiatal erdélyi magyar orvosokra gondolok, akik a kétségbeesés sötét hulláma felett lebegnek álláshány miatt, kilátástalanság miatt. Pedig mennyi "tizenkilenc székely község" van Erdélyben!... Mekkora egészségügyi nyomor, árvaság, bitangjára hagyottság van ezen a halálra ítélt, s már haldokló földön.

Dr. Ujhelyi Mihály zsidó ember.

De én ezt a zsidó embert példaképpen odaállítom a kisebbségi magyar orvosok elé!

Mihãileni [Székelyszentmihály] már a Nico [Nyikó] völgyében fekszik. Az az egész vidék csaknem tiszta unitárius, itt már a székely néphalál kellõs közepébe érkezünk. A falu - s általában az unitárius vidék - lassú elnéptelenedést mutat, itt például 1910-ben 485 lélek élt, 1920-ban már csak 424, s 1930-ra, a háborút követõ "béke" idején a

lélekszám 419-re csappant. Nemcsak az egyke-rendszerrel igyekeztek elpusztítani magát a falu, de az elnéptelenedés legfőbb oka a szegénység. A falu gazdasági s szociális viszonyainak illusztrálásához elegendő a gyermekhalandóság statisztikáját felállítanunk. Eszerint:

1930-ban 33 százalék, 1931-ben 33 százalék, 1932-ben 13 százalék, 1933-ban 43 százalék, 1934-ben 66 százalék az egy éven aluli gyermekek halálzásának arányszáma.

A falu lakossága jobbágnép volt az Ugronok birtokán, felszabadításuk után is zsellérsorsban éltek, az utóbbi esztendők pedig, azok a "boldog konjunktúra-évek" halálosan kirántották a talajt a falu lakossága alól.

A konjunktúra "boldog" éveiről tettem említést, amikor 150 lej volt egy véka búza, 90-100 lej egy véka kukorica. Amikor a széthulló nagybirtok árnyékában a mihaileni-i [székelyszentmihályi] embereket is csábította a remény, hogy rájuk hull a jobb élet fénye.

Sokan ismerik a község lakosságának tragédiáját, de mégsem ismerik elegendően. Kezdjük hát legelőlről, annál a sorsfordulónál, amit a múlt század derekán a jobbágság felszabadítása jelentett. Formailag, törvény szerint a Mihaileni-i [székelyszentmihályi] jobbágyok is felszabadultak, de életük azutánra is kénytelen volt Ugron-birtokra támaszkodni. Jobbágyokból zsellérek lettek...

A múlt század utolsó előtti évtizedében meglazult az Ugron-birtok helyzete. Ekkor vetődött a faluba - Isten tudja, honnan - egy Rosman Jakab nevű ember, kinek pénze is volt ahhoz, hogy kibérelje az Ugron-birtokot s vele együtt a nemes család tulajdonát képező szeszgyárat is. Ez 1883-ban történt. Rosman Jakab kezelte a birtokot, még senki sem hitte, hogy a hatalmas magyar nemesi vagyon szép csendesen gazdát cserélt. Mert a birtokot hiába kezelte Rosman, sem a földeken, sem a szeszgyárban nem ment jobban a gazdálkodás, a vége pedig az lett, hogy 26 esztendei bérelés után a birtok - mivel helyzete tarthatatlanul leromlott - eladóvá lett.

Rosman Jakab vette meg, a bérlő, 1909-ben...

Az öreg Rosmant, ki szeszgyárnak és hatalmas vagyonnak lett tulajdonosa, megszedítette társadalmi vagy inkább gazdasági pozíciója. Valósággal kiszorította ez a pénzéhes, újdonsült földbirtokos a falu napszámosságát. A falu pedig, csaknem egész lakossága napszamos sorsban élt...

Mondják, hogy az ôsi Ugron-portán nagyon megváltozott az élet. Elnémultak a nagy dorbézolások, a vendégségek, az új gazda minden garast a fogához vert, lehetőleg nem fizette napszamosait, igyekezett becsapni őket. Hiába, az "udvar" gazdát cserélt.

Újabb gazdacsere

Az új gazdát azonban szomorú végzet érte. Egy alkalommal, napszamos fizetés alkalmával garasos nézeteltérése támadt egyik dolgozójával. A nézeteltérésnek az lett az eredménye, hogy az alkalmazott rálőtt munkaadójára. A lövés - s ez talán még nagyobb tragédia volt - nem találta halálosan Rosmant, hanem megvakította mind a két szemét.

1917-ben újabb birtokcsere következett.

Az öreg Rosman vakon nem tudta vezetni a gazdaságot, ezért átadta két fiának: Jenőnek és Izidornak.

A forradalom, majd a gazdasági háborútól feldúlt béke évei következtek, a két könnyelmű fiatalember nem örökölte apjuk garaskuporgató természetét, talán nagyon is mohók voltak, kalandos vállalkozásokba mentek bele, különösen Jenő. A két Rosman testvér, kiket "nagyvonalú" szélhámosokká, vagy ha finomabb ez a kifejezés: kitűnő rátermettségű kalandorokká avat már az a tény is, hogy a faluban és környékén, messze vidékeken mintegy 200 gazdaembert csaptak be marhavásárlással, s ezzel úgy megbénították a vidék gazdasági életét, hogy még ma is egész falvak nyögnek a Rosman-fivérek szabad gazdasági portyázását -, hát ez a két könnyelmű kalandor csakhamar a nyakára hágott az apjuktól örökölt birtoknak, a szeszgyár tönkrement.

1924-et írunk - nem tudom, lehet, hogy a Mihaileni-i [székelyszentmihályi] "szenzációt" akkor részletesen közölték a napilapok. De lehet, hogy nem, mindenesetre lépést kell tartanunk az eseményekkel, azokkal az eseményekkel, amelyek 1935 tavaszára koldusbotra juttatták Mihaileni [Székelyszentmihály] lakosságának nagy százalékát, sőt még Betendre [Betfalva] is áthatottak.

1924-et írunk, amikor a búza ára vékánként 150 lej, a kukoricáé 90-100 lej, a zabé 40-50 lej, egy öl fa 1300-1600 lej, örvendetesen magas ára van a gyümölcsnek s általában a gazdasági termékeknek, nem is beszélve az állatféléről, melynek művelésével nagyban foglalkozik ez a vidék. A gazdaembernek kitűnően megy a gazdasága, a parasztság tradíciós álma, a vagyongyűjtés, a gyarapodás mintha megfelelő gazdasági talajra kapott volna. A bankok nyitva állnak 25-30 százalékos kamattal, csak 1-2 darab földet kell betáblázni, s nyomban 4 darabot lehet vásárolni a bankkölcsonból! Soha ilyen gazdagon, ilyen vérmesen, ilyen lebírhatatlan erővel nem vakították meg a székely parasztot az ősi álmok: gyűjteni, gyarapodni, markunkba fogni az egész világot! Mert ha markomban is tartom az egész világot, mármint a földeket, akkor sem vagyok elég gazdag, elég biztos az életemben, mert nekem ellenségem az egész rendszer, mely körülöttem felépült, az én verejtékem hullásával kell fenntartanom ezt a rendszert, én sohasem élhetek százszázalékosan biztonságban, mert én paraszt vagyok!

Az akkori gazdasági körülmények által megengedett fellélegzés nem csoda, ha elkábította a különben egészségesen reális koponyákat. Természetes volt, hogy a földből mindezideig kiszorított mihaileni-i [székelyszentmihályi] székely parasztok mohón kaptak az ősi uradalmi birtok megvásárlásán.

Szélhámosok szabad prédája a székely falu

1924-ben Rosman Jenő és Izidor közösen eladtak 68 hold erdőt. Összeállott 52 mihaileni-i [székelyszentmihályi] ember - mind kisgazdák -, eladták meglévő birtokuk egy részét, aztán kölcsönöket vettek fel a bankokból, óriási kamatot fizettek rá, elúszott az ősi birtok el nem adott része, de megvásárolták a Rosman-fivérek 68 hold erdőjét több mint félmillió lejért. A vásárlók arányjogot állítottak fel, az erdő árát kifizették. Amint mondják, ezzel a vásárral az volt a főcéljuk, hogy legelőt teremtsenek a falunak az erdő kiirtásával, mert az eddigi legelőterület szűknek bizonyult a gazdák állatállományához.

Az előzetes szerződés értelmében Rosmanék vállalták azt a kötelezettséget, hogy a telekkönyvi hivatalnál elintézik az erdő átíratását a vásárlók részére, meg hogy az erdészeti hivatalnál saját költségükön elintézik az erdőnek legelővé való átalakítását.

A pénzt annak rendje és módja szerint kifizették a vásárlók, Rosmanok zsebrevágták, de amikor a szerződés aláírására került a sor, Izidor nem volt hajlandó aláírni, mivel - állítása szerint - az "ökörszállító" Jenővel némi örökösödési "ellentétei" vannak.

A gazdák várták, hogy az "ellentétek" elsimuljanak, s kezükbe kerüljön a törvényes vásári-szerződés. Az "ellentétek" azonban nagyon ágbogasak lehettek, mert sohasem simultak el, aztán a Rosmanok eltűntek, csak itt-ott lehetett hírt hallani, hogy most Gagyban csaptak be hat gazdát földvásárlással, aztán Isten tudja, melyik Nyikó menti faluban 20 gazdát ökörvásárlással, de a Rosmanok eltűntek, sohasem íródott alá a mihaileni-i [székelyszentmihályi] erdővásári szerződés, mai napig - telekkönyvileg - az eladott erdők a Rosmanok tulajdonát képezik!

Úgy látszik, 1924-ben forrpontjára jutott a Rosman-fivérekben a vagyonherdálási láz. Ugyancsak ebben az esztendőben összeállott 26 mihaileni-i [székelyszentmihályi] gazda s 15 betendi [betfalvi] gazda, hogy 70 hold szántót vásároljanak meg Rosmanéktól.

A szerződés a fentebbi sorsra jutott, Rosmanék "kitűnő specialisták" voltak a vagyoneladásban. Ezért a 70 hold szántóért 800 ezer lejt vágta zsebre a falusiaktól. Legtöbbjük most is bankokból szedte fel a vásárláshoz szükséges összeget, s eladták saját meglévő 6-10 holdas birtokukat, hogy az uradalmi földekhez hozzájussanak.

Szerződés nem volt, azonban a gazdák gondozás alá vették a földeket, melyek meglehetősen elsoványodtak a sok gazdacserélgetéssel. Életüket fektették bele, hogy kiküszöböljék a vásár csorbáját. Mert a bankok hadjárata, amit ezek ellen a falvak ellen folytattak a moratórium életbelépése előtt - a hihetetlenül magas kamatok mellett - bebizonyította, hogy a vásár nem volt jó. A vásár 93 parasztegyszisztenciát temetne maga alá abban az esetben is, ha a földeket csakugyan megvásárolták volna, nemcsak az árát fizették volna ki minden vagyonuk feláldozásával.

Így pedig jelentkezik 1935-ben utolsó gazdának, csendőri fedezet mellett, adókönyvi bizonyítékkal: az állam!

A leghatalmasabb " új gazda" jelentkezik

Az állam és a bank karöltve biztos szolidaritásban.

A vásárló gazdák, mondanunk sem kell, hiszen az ellenkezője a szigorú adóbehajtások mellett meg sem történhetnék:

fizették a megvásárolt földek adóját, mintha azok a földek az ôk tulajdonuk lett volna.

Közben Rosman Jenô a cristurul-secuiesc-i [székelykeresztúri] banknál kölcsönt vett fel. A bank, mivel az eladott birtok még mindig Rosman néven szerepelt a telekkönyvnel, megterhelte a kölcsön adott összeggel a birtokot.

Jött a konverziós törvény. A bankok keze felszabadult.

Jött az állam, a szeszgyár után nem fizetett adó miatt!

Tekintve, hogy telekkönyvileg birtoka van a szeszgyár-tulajdonos Rosmanoknak, szeszgyár azonban nincs, az állam is a birtokra vetette magát.

1935. március 28-án megtartották a birtokok árverését. A gazdák nem tehettek semmit, a birtok nem az övéké! Megvették horribilis összegért, koldusbotra jutottak miatta, sôt a szántóföldek átíratási költségeit is összeadták annak idején, de a birtok mégsem az övéké!

Rosman Jenô a március 28-án megtartott árverést megfellebbezte, mert az ô távollétében a járásbíróság nem nevezett ki ügygondnokot. (Rosman Jenô közben megkerül, az odorheiu-i [székelyudvarhelyi] ügyészségi fogházban ült.)

Mihăileni-ben [Székelyszentmihály], Betendben [Betfalva] és Cobâtfalván [Kobátfalva] (mert mindenik községben vásároltak Rosman-féle birtokot) most várakoznak.

A fellebbezés elódázta az árverést. De kérdés, hogy sikerül-e valójában jogos tulajdonosaiknak birtokukba venni a Rosman-féle földeket? Sikerül-e, mikor az állam s a bank egyszerre nyújtotta ki érte a kezét?

Simonesti [Siménfalva] a két Codaciu [Kadicsfalva] után következik a Nyikó mentében. A falu területe mindössze 3010 hold, lakosainak száma pedig 840. Azaz arányszám bizonyítja, hogy éppen oly szegény község Simonesti [Siménfalva], mint a többi Nyikó menti falvak. A falunak fele vagy teljesen vagyontalan, vagy alig 1-2 hold birtokon gazdálkodik.

Ez a gazdálkodás több a földművelésnél.

Szinte hihetetlen, hogy ennek a nagyon szegény falunak olyan Hangya-szövetkezete is van, hogy ma is 40 ezer lej havi forgalommal működik, ami szinte páratlan a vidék gazdasági életében. De ezelőtt 5 évvel ez a szövetkezet még 120-130 ezer lej havi forgalmat bonyolított le. Van hitelszövetkezet, melynek ezelőtt 5 évvel 4 millió leje volt kihelyezve. Persze a konverzió tönkretette, ma már éppen csak él. Van szorgalmas, munkás, fürge Gazdaköre a falunak, a gazdakörnek pedig van gépcsarnoka. A gépeket a falu lakói ingyen használják. (Mellékesen jegyzem meg csak, hogy traktor, mely szinte elmaradhatatlanul hozzátartozik a mezôgazdaság modernizálódásához, az egész Nyikó mentében nincs. Talán a hegyes vidék topográfiai viszonyaiban van ennek magyarázata.)

A sokféle virágzó szövetkezetbôl meg egyesületbôl következtetni lehet a falu életberendezkedésére. Talán Pál Dénes unitárius lelkész érdeméül írandó fel, hogy a falu, ha még nem találta is meg kisebbségi életkeretének lehetőségeit százszázalékosan, de nagyon helyes irányban tapogatózik.

Az unitarizmus hivatása

Ez a tapogatózás örvedetesen szembetûnik a vidék többi unitárius falvában. Világért sem írhatjuk ezt kizárólag az egyház érdeméül, hiszen mindenik kisebbségi egyház egyenértékû munkát végez hívei között. De igenis azt hiszem, jó irányban tapogatózom, ha a jelenség okát a néppel magával magyarázom. Az unitárius nép vallásos kötetlenségeinél fogva hajlamosabb a modern gondolkozásra, amint akár a katolikusok, akár a reformátusok. Az unitarizmus - talán mert többé-kevésbé mindig vallási kisebbség volt még a szabad, független Erdélyben is - belenevelt tömegeibe valami egészséges önzést, ami kitûnôen kamatoztatható most nemzeti kisebbségi életünkben is, szinte alapvetô parancsa a kisebbségi nemzetgazdálkodásnak. Mert legelhatározóbb lelki rugója ez a gazdasági konzerválódásnak. Fájdalom, hogy éppen az unitárius vidékek népe az öntudatlan gazdasági konzerválódást nem ezen a meglévô, tömegekbe belerakódott önzésen át akarja megvalósítani, hanem az utódok számának lecsökkenésével.

Mintha csak az örök erdélyi nemzetkisebbségrôl, a szászokról beszélnék, amikor az örök felekezeti kisebbségrôl, a

székely unitáriusokról beszélek.

Már nem kell a szomszédba mennünk példát venni, nem kell praktikus élettudományt kölcsönbe vennünk a szászoktól, részleteiben kiforratlanul, a helyes útkeresés jegyében megtalálhatjuk azt saját nemzettestünkben: a székely unitáriusoknál.

Azonban hangsúlyoznunk kell: ez még nem végső eredmény, az unitarizmus egyes falvai, amit ma fel tudnak mutatni saját belső gazdasági keretükben a kisebbségi gazdasági logikusoknak, még világért sem zárótétele! De a tapogatózás helyes utak felé mutat: az erdélyi unitarizmusnak nem mint vallási szervnek, nem mint egyháznak, hanem mint pszichéformálónak, mint öntudatalakítónak roppant hivatása van az erdélyi magyarság kisebbségi gazdaságéletében talán több, mint a másik két erdélyi magyar vallásnak! (Nehogy felekezetek közötti igazságtalanságnak hasson ez a pár mondat, nehogy valaki pártoskodó hitszónoklatot olvasson ki őszinte s becsületes meggyőződésből fakadó vallomásomból az ősi aiudi [nagyenyedi] református Bethlen-kollégiumnak neveltje, s úgy középiskolai, mint főiskolai tanulmányaimban a református egyház állott mellém anyagi támaszul.)

Az érem másik oldala

De térjünk vissza Simonesti [Siménfalva] község belső életéhez. A falunak sokféle szövetkezete s egyesülete mellett legfontosabb szerve a tejszövetkezet. A népnek annyi birtoka, hogy csak földművelésből megélhetne, nincs. Emiatt állattenyésztéssel próbál megélhetést kicsikarni magának a mostoha talajú s mégis édes hegyvidéken. Az állattenyésztés főleg a tejtermékekért folyik.

A Tejszövetkezet ma is havi 30-40 ezer lejt ad ki a faluban tejért, míg 5 évvel ezelőtt a kiadott összeg 120-130 ezer lejt volt.

A falu igyekszik ugyan berendezkedni gazdaságilag, de mindamellet ma még nagy nyomorúságban él.

Itt is felfedezhető a leginkább unitárius vidékeken pusztító "egyke". A faluban a székelyek mellett él 200 cigány, s az utóbbi öt esztendő alatt történt születések egyharmada a cigánycsaládokra esik, míg 1930 óta a születések 27 százaléka esik az öt holdon aluli birtokkal rendelkező székely családokra. - Ez az unitárius érem másik oldala, az ijesztő, az elszomorító, a megdöbbentő a székelység jövőjét illetően.

Miért? Miért?

A simonesti-i [siménfalvi] látogatás estéjén átmentem Nicoleni-be [Székelyszentmiklós], mely a Nyikó völgyétől jobbra, a hegyek közé csapva fekszik. Lakossága jelenleg mindössze 140 lélek (1910-ben 159 volt s 1920-ban 165.) Az unalomig kell ismételnünk: Halál! Halál! Halál!

Felsorakoztassam az anyakönyv adatait?

Fölösleges. A halálozások közül 18 százalék esik egy éven aluli gyermekekre.

Fiatallapja van ennek az unitárius falunak. Fiatall és ambiciózus, lelkesedő: Török Elek. Még nem ölte meg kedvét az élet, mely nemcsak nehéz, küzdelmes, de végtelenül elzárt és unalmas lehet egy faluban, mely 140 lelket számlál, bent a hegyek között. Török Elek még érdekli a külső világ, az élet, mely dermedten vonaglik kisebbségi nemzettestünkben.

Este - végtelen, sőt tét éjszakák zárták körénk a komor hegyek - elborozgattunk a tornácon. Kijöttünk a zárt szobából, talán hogy érezzük a körülöttünk elfeketült világnak kínzó léleknyomását. Székely világ ez. S a sötétséget kibírhatatlan hatalommá fűti a mámor, melyet bennünk gyújtott a bor. Úgy éreztem ott magam a tornácon, mintha ketrebe zártak volna, honnan sohasem lehet menekülni, mindjárt reám hullanak a hegyek, legurulnak az égről a csillagok, soha-soha nem lesz többé reggel. Kíméletlen, kegyetlen székely éjszaka volt ez, a mámor felszabadított bennem minden kétségbeesést, minden szorongást. S mint gyötrő kísérő zene kongtak fülemben az ifjú pap kérdései:

- Miért nem jön ide hozzánk soha senki közületek? Miért nem teremtetek kapcsolatot Ti, akik közvéleményt formáltok és irányítottok, miért nem teremtetek kapcsolatot velünk? Mert bennünk és általunk haltok meg ti is, Ti, akik igazi "urak" vagytok, a szellem urai. Azok vagytok általunk és értünk. Ha mi nem leszünk, vagy nem vagyunk, fölösleges parazitákká lesztek, s parazitája közéletünknek az, aki nem értünk van!...

Pedig valóban, milyen kevesen vagyunk értük. S azok a kevesek is milyen gyarlók, milyen gyámoltalanok, milyen féltékenyek vagyunk. Méltók az életre és a halálra. Mert nem vagyunk elég "nagy" urai a szellemnek ahhoz, hogy szolgálni tudjunk azoknak, akikért és akik által vagyunk...

Negyven család él ebben a faluban. A pappal összeszámoltuk, hogy egyházi s kulturális építési célokra tíz esztendő alatt 3524 lejt adakozott a falu családonként. Ifjúsági otthont építettek (40 család!), harangot vásároltak, templomot javítottak stb.

Kicsi jelei az életnek a haldoklónál. Mint mikor felnyílnak pillanatra az üveges szemek, vagy megmozdul a kar, a láb, a mell, a fej, megszólal rövid pillanatra a száj.

De hol van a végtelen, egészséges élet, mely kacagásra fogja csendíteni a most haldokló szervezetet? Hol van az orvos, aki nemcsak kikopogtatja a tüdőt, hanem meg is gyógyítja azt?

Hol van az új erdélyi magyar középosztály, melynek önmaga életét kell feláldozni a nagyobb életért, a székelység életéért? Önmaga életét munkavállalás által!

* Forrás: Független Újság. 1935. szeptember 1–8. 5. oldal; szeptember 15–22. 5. oldal; október 5–12. 6. oldal; november 16–23. 5. oldal; november 23–30. 5. oldal.

Jegyzet

¹ A Független Újság szeptember 9-14-i számát - amelyben beszámoló második része feltehetően megjelent - nem találtuk meg.

- [Somai József: Rendszert teremteni a civil szférában](#)
- [Bereczki Kinga: Hozzászólás Somai József Rendszert teremteni a civil szférában című írásához](#)
- [Bodó Barna: Civil önépítkezés](#)
- [Farkas Éva: Civilek együtt](#)
- [Farkas Miklós: Az érdekegyeztetés, érdekérvényesítési szolidaritás és partnerségi kapcsolatok kialakításának jelentősége a civil szerveződésben](#)
- [Dr. Fleisz János: Hozzászólás](#)
- [Kósa András László: A romániai magyar civil szféra természetrajzához](#)
- [Kötő József: A civil társadalom erői felszabadításának egy lehetséges útja](#)
- [Lőrincz Zsuzsanna: Hozzászólás Somai József vitaindító írásához](#)
- [Szenkovics Dezső: A civil szervezetek helye és szerepe a társadalomban](#)
- [Sebestyén István: A nonprofit szektor érdekvépviseletének megoldása](#)
- [Bárdi Nándor: Önszerveződés és önreflexió a két világháború közötti magyar kisebbségtörténetben](#)
- [A Népies Irodalmi Társaság Politikai Osztályának tájékoztatója a romániai magyarság megszervezéséről és a népkisebbség helyzetének tanulmányozásáról \(1924\)](#)
- [Jancsó Benedek feljegyzése az erdélyi kulturális és társadalmi akciókról \(1926\)](#)
- [Sulyok István tervezete az EMKE átalakítására \(1926\)](#)
- [Sulyok István tervezete magyar kultúrhivatal felállítására \(1927\)](#)
- [Sulyok István: Az erdélyi magyarság társadalmi szervezete](#)
- [Sulyok István: A magyar könyv Erdélyben](#)
- [Kovács György: Gyalogszerrel a Székelyföldön](#)
- [Constantin Iordachi: A nemzet újrarajzolt határai: A magyar "státustörvény" és Románia kettős állampolgárságra vonatkozó politikája a Moldovai Köztársaságban](#)
- [Juan J. Linz: Nemzetépítés és államépítés](#)
- [Charles Taylor: Nacionalizmus és modernitás](#)
- [Sorbán Angella - Nagy Kata: Beszélgetések a státustörvényről Erdélyben](#)
- [Veress Emőd: Végrehajtás és döntéshozás viszonya a helyi közigazgatásban. Miért beteg Romániában a helyi közigazgatás?](#)
- [Szász Alpár Zoltán: A demokrácia modelljei Romániában: a valóság számokban kifejezve](#)

Nagy Csongor István: A romániai kisebbségi jog 1945 és 1989 közötti történetének tendenciái, különös tekintettel a romániai magyarság történetére (2.)

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék